

ЎСМИРЛАРНИНГ ОИЛАВИЙ МУНОСАТЛАРДАГИ АДАПТАЦИОН ВА ДЕЗАДАПТАЦИОН ПСИХОЛОГИК МУАММОЛАРИ

Сулейманова Хуморохон Улугбек қизи

Чирчик давлат педагогика университети магистранти

xumorasuleymanova1993@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада оилавий муносабатларда ўсмирлар руҳиятининг тушиб кетиши ёки меъёрий мезонларга мослаша олмаслик, ушбу ҳолатларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларнинг олдини олиш ва бартараф этишнинг психологик усули ёритилган.

Калит сўзлар: Эмоция, оилавий муносабатлар, ижтимоий-психологик, дезадаптация, омил, шахслараро гуруҳ, агрессив хатти-ҳаракат, дисфункционал, аффект.

Жамиятда юз бераётган турли ходисалар, табиатдаги ижтимоий вазиятлар ҳар бир инсонда ўзгаришларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда. Бугунги кунда бутун дунёда бўлгани каби оила мустаҳкамлиги ундаги соғлом муносабатлар, узаро эмоционал яқинлик хислари инсоннинг ҳаёт давомида учраб турадиган турли огир вазиятларга нисбатан имунитет ҳосил қилиш долзаб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Инсон томонидан ушбу вазиятларга нисбатан салбий муносабатлар бевосита ижтимоий-психологик мослаша олмаслик бир суз билан айтганда дезадаптация ҳолатларининг келиб чиқишига сабаб бўлади.

Дезадаптация ҳолатларини келтириб чиқарувчи омиллар орасида илк уларок оилани алоҳида тақидлаб утиш жоиз. Ушбу омилларнинг уз вақтида англаш ва бартараф этиш ўсмир шахсини шаклланишда катта аҳамият эгаллайди.

Дезадаптация ҳолатларини келтириб чиқарувчи сабаблар:

1. Усмирлар оилавий анамнезининг оғирлашуви.
2. Нотулик ва носоғлом оилалар.
3. Оиладан ташқарида референт гуруҳларнинг салбий тарбиявий таъсири.
4. Ичкиликка берилган ота ёки она.
5. Ота-оналардан бирининг руҳий касаллиги.
6. Оиладаги дисгармоник муносабатлар ва келишмовчиликлар.
7. Фарзанднинг болаликдан тан олинмаслиги .
8. Жисмоний ва руҳий тажоввузнинг юқорилиги.

Оила - ҳар биримизнинг эҳтиёжларимизни қондирувчи ва ижтимоий химоя қилувчи тизимимиздир.

Оила - яхлит бир бутунликда, ўзаро алоқадорликда бўладиган шахслараро гуруҳдир. Бу тизимнинг барча қисмлари занжир каби бир бири билан алоқада булар экан, оила аъзоларидан бири вазиятни яхшиланиши ёки ёмонлашувини аниқ равишда бошқаларнинг руҳиятига ўтказмасдан қолмайди.

Баъзи ҳолларда ота-оналар «Нима учун тенгдошлари билан чиқиша олмаяпти?», «ўқишдаги муаммонинг оламизга қандай алоқаси бор?», «Ўқитувчи нима учун бола билан яхши муносабатларга нега қира олмайди?» шаклидаги турли саволлар билан мурожаат этадилар. Ваҳоланки, ҳар бир ота-она уз фарзанди руҳиятидаги айрим ўзгаришларни ўқитувчидан кўра яхши билиши, ўқитувчи эса усмир хулқ-атворидаги ота-она пайкамаган томонларни яхшироқ билиши мумкин. Юқоридагилардан келиб чиқиб, ўсмир таълим-тарбиясида ота-оналарнинг таълим муассасаси билан ҳамкорлиги дезадаптация жараёни келиб чиқиш сабабларини олдини олиши ва бартараф этишга ёрдам беради. Агарда оилада усмирлик даврида ижтимоий психологик дезадаптация ҳолатлари уз вақтида аникланиб бартараф этилмас экан, усмир шахсининг камолотига жиддий салбий таъсир курсатиши мумкин булган оқибатларга олиб келиши мумкин. Бу ҳолат қуйидагиларга олиб келади:

- ўсмирнинг узига бўлган ишончининг пасайиб кетиши натижасида масъулиятсизлик, боқимандалик, агрессив хулқ қуринишларининг шаклланиши;

- невроз ҳолатининг вужудга келиши ва хатто психик бузилишларга сабаб булиши;

- ташқаридан уни тушинадиган инсон қидириши натижасида оқимларга ёки наркотик моддаларга тобе бўлиб қолиши;

- ва нихоят суицид оқибатларга ҳам олиб келиши мумкин.

Психолог тадқиқотчилар томонидан агрессив хатти-ҳаракатлар намоён бўлишининг қуйидаги сабаблари ҳам ўрганилган:

- тарбиянинг мувозатлашмаган шакллари ўз ўзига хаддан зиёд нодакат паст баҳо бериш юқори даражада импульсивлик, алкоголь ва наркотик моддалари истемол қилиш компютер ўйинларига тобелик

- хулқий омиллар (атрофдагилар ҳаётида халақит қилувчи омиллар (ўз вақтини мақсадсиз ўтказиш, мактабдаги дарсларни сабабсиз қолдириш ўзлаштириш даражасининг пастлиги эрта жинсий алоқаларга кириш , ва х-зо);

- ижтимоий омиллар (ОАВ психологик таъсири, жамиятда удум ва маросимлар, ота онанинг хулқий бузилишларга эга эканлиги, оиланинг ижтимоий мавқеининг пастлиги тарбиячиларнинг ўзгариши;

- ўсмирнинг тарбияда хулқий оғишлари шаклланган дўстлар билан яқинижтимоий алоқалар ўрнатиши (тақлид феномени);

- ички оилавий низолар (ота онаининг ажралиши, иккинчи никоҳдаги фарзандлар, ўсмирнинг ўзлаштирилишига ота она томонидан ўсмир

қобилиятлари, қизиқишлари инобатга олинмаган ҳолда ҳаддан зиёд юқори талабаларнинг қўйилиши.

Дисфункционал оилаларда тарбияланаётган ўсмирларда агрессив хулқ кўринишларининг шаклланиши эхтимоли функционал оилаларда тарбияланаётна оилалардаги ўсмирларга нисбатан юқори эканлиги аниқланган.

Оиладаги ҳаддан зиёд ўсмир эркинликларини чеклаш ёки аксинча ота она томонидан сурункали бефарқлик ҳам шунингдек агрессив хулқ кўринишларини шаклланишга олиб келади. Агрессив хулқ оилада ўсмирнинг эркинликлари ҳаддан зиёд чегараланганда ёки унга ҳаддан зиёд эркинликлар берилганда ҳам шаклланиши мумкин.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, тарбияси қийин; инжик, хулқи салбий болаларнинг келиб чиқишининг ижтимоий сабабларидан ташқари, педагогик ва психологик сабаблари ҳам мавжуд. Ўқувчиларда ножўя хатти-ҳаракатлар пайдо бўлишининг сабаблари ва турткилари ҳар хилдир. Қонунни бузиш ёки қоидага хилоф иш қилиш даражасига қараб тарбияси қийин ўсмирлар жиний қонунбузар ва оддий қоидабузар (тартиббузар) гуруҳларга ажратилади. рбияси қийин ўсмирлар кўпайишига сабаб бўлади.

Тарбияси қийинларни ўрганишда кинолавҳалар, юридик варақа, ишонтириш, рағбатлантириш, бўйсундириш, қўрқитиш, "сунъий қийин ҳолатни яратиш" сингари усуллардан фойдаланилади.

Жамиятда ўсмирларда ноёб қобилиятларини намоён эта олиш имкониятларини топа олишга ёрдам бериш, уларнинг қизиқишлари ва эхтиёжларини инобатга олиш ҳамда фойдали тўғаракларга, касб-ҳунарга йуналтириш, кичик мақсадларини ушалишда қуллаб-қувватлаш ўсмир учун катта туртки бўлади.

М.Далимованинг илмий тадқиқот иши болалардаги тобе ахлоқ ва унинг психологик моҳияти, компьютер ўйинларига тобеликни келтириб чиқарувчи омиллар, компьютер ўйинларига тобелик ўсмирларда вербал ва жисмоний агрессиянинг ортишини, бу билвосита агрессиянинг ҳамтуғилишига туртки бўлганлигини аниқланган. Тожикистон олимлари томонидан ўсмирлик даврида ҳиссий ҳолатлар, ўсмир шахси шаклланишига таъсир этувчи омиллар муаммолари ҳақида тадқиқотлар олиб борилган бўлса-да, аммо, агрессив хулқ-атвор муаммоси махсус психологик тадқиқот предмети сифатида ўрганилмаганлиги ушбу тадқиқот ишининг долзарблигини белгилайди

Болалар ва ўсмирлар ўртасида хулқ оғиши ва қонунбузарликларнинг олдини олишда қуйидагиларга эътибор қаратиш тафсия этилади:

- хулқ оғишига мойил болалар ва ўсмирлар шахсида асоциаллик, руҳий беқарорлик, ўзгарувчанлик, аффектга мойиллик каби хусусиятларнинг яққол

ифодаланганлигидан келиб чиқиб, улар яшаётган оила ва ижтимоий муҳитни соғломлаштириш, шахслараро муносабатларни яхшилаш натижа беради;

- вояга етмаганлар ўртасидаги хулқ оғишининг келиб чиқиши асосий сабаблари сифатида болалар ва ўсмирлар фаолиятини назорат қилмаслик, оилада бола тарбиясига эътиборнинг сусайиши кабилар намоён бўлганлигидан келиб чиқиб, оилада ва оиладан ташқарида болалар ва ўсмирлар фаолиятини, бўш вақтларида нима билан шуғулланаётганлигини назорат қилиш ва оилада бола тарбиясига эътиборни кучайтириш мақсадга мувофиқдир;

- криминоген хулқли оилаларни аниқлаш, уларда тарбияланаётган болалар ва ўсмирлар аҳволидан хабардор бўлиб туриш;

- моддий маиший шароитнинг етарли эмаслиги вояга етмаганларда хулқ оғишининг келиб чиқишига таъсир этишлигини ҳисобга олиб, бундай оилаларга маҳаллий ҳокимият, ижтимоий таъминот ва хайрия жамғармалари томонидан моддий ёрдамлар бериб туришни ташкил этиш;

- ота-оналар, катта ёшдаги кишилар ва ўқитувчилар томонидан болалар ва ўсмирларга нисбатан қўлланилаётган қаттиққўл, қўпол ва адолатсиз муносабатларга барҳам бериш;

- вояга етмаганларда хулқ оғиши кўпинча ота-оналар, ўқитувчиларнинг болалар ва ўсмирлар психологиясини билмасдан туриб муносабатда бўлишликлари натижасида келиб чиқаётганлигини ҳисобга олиб ота-оналар ва ўқитувчиларнинг психологик билимларни ошириш тадбирларини белгилаш;

- вояга етмаганларда хулқ оғишининг олдини олишда болалар ва ўсмирларнинг ёш ва индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга олиш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Эргаш Ғозиев ОНТОГЕНЕЗ ПСИХОЛОГИЯСИ 194 бет 2010 й
2. Фозилова Масрура Жумановна ЎСМИРЛАРДАГИ АГРЕССИВ ХУЛҚ-АТВОР ВА УНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ 2021 й
3. Л.Гайнутдинова Болалар ва ўсмирларда хулқ оғишининг олдини олишга қаратилган тавсиялар. 2014 йил, 6 июнь
4. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка.: 1986
5. Леви В.Л., Нестандартный ребёнок М., «Левицентр», 1996